

רשימות

בפרשת השבוע

בלק

פרק כ"ב פסוק ג'

כי רב הוא

פירוש: מואב פחדו מפני בני ישראל שהיו עם גדול כלפי מואב שהיו עם קטן [רמב"ן], וכן אמרו לקמן בדברם אל בלעם [פסוק ו'], כי עצום הוא ממני, ואף על פי שידעו את האמת [שכך נאמר להם על ידי מדין], שכוחו של עם ישראל בפיו בעזרת ה', וכן ידעו שהם חזקים, כמו שמביא רש"י [פסוק ד'], וכמו שכתב בספורנו בד"ה כי רב הוא "ולא מפני תחבולת מלחמתם", בכל זאת אמרו שהבעיה היא שעם ישראל הוא מרובה באוכלוסין, שמשמע מזה שאם היו שוים במספר, לא היה להם בעיה להתמודד מולם. וכל זו י"ל מפני גאוותם שהיה להם, וכך אמרו כשבאו לבקש אצל בלעם, וזאת מכיון שלא רצו לומר שבני ישראל יותר חזקים מהם בשום אופן.

פרק כ"ב פסוק י"ב

לא תלך עמהם

רש"י: אמר לו אם כן אקללם במקומי, אמר לו לא תאר את העם, אמר לו אם כן אברכם, אמר לו אינם צריכים לברכתך, כי ברוך הוא, משל אומרים לצרעה לא מדובשך ולא מעוקצך.

קשה שיש הבדל בין המשל לנמשל, שהרי כשרצה לברך היה בו רק רצון לברך, ולא כמו אצל הצרעה שהיא גם יכולה לעקוץ וגם יכולה לתת דבש, ולכן אומרים לה לא מדובשך ולא מעוקצך, כי אין אנו יודעים מה כעת בפיה?

י"ל שבלעם ששונא את עם ישראל ורוצה "רק" לברך אותנו אנחנו יודעים שטמון פה גם קללה, כיון שברכה של אדם שרוצה לקלל, וחוזר בו רק כי אין לו רשות לעשות זאת, כמו שרואים אנו בפסוקים, אז בברכה כזו טמונה קללה, ולכן זה דומה לצרעה, ואחד בפה ואחד בלב.

ומצינו דבר זה מפורש בגמרא סנהדרין [קה:]: מה היה בליבו לקלל את בני ישראל, וכך נאמר שם:

אמר רבי יוחנן מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בליבו, ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות - "מה טובו אהליך יעקב", לא תשרה שכינה עליהם - "ומשכנותיך ישראל", לא תהא מלכותן נמשכת - "כנחלים נטיו", לא יהא להם זיתים וכרמים - "כגנות עלי נהר", לא יהא ריחן נודף - "כאהלים נטע ה'", לא יהיו להם מלכים בעלי קומה - "כארזים עלי מים", לא יהיה להם מלך בן מלך - "יזל מים מדליו", לא תהא מלכותן שולטת באומות - "וזרעו במים רבים", לא תהא עזה מלכותן - "וירם מאגג מלכו", לא תהא אימת מלכותן - "ותנשא מלכותו".

ממשיכה הגמרא אמר רבי אבא בר כהנא כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שנאמר [דברים כג] "ויהפוך ה' אלוהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך", קללה ולא קללות. [מכאן גם ראייה לגודל חשיבות קדושת בית הכנסת ולשאר מעלותיו, שהרי זה הדבר היחיד שהקב"ה הפך מקללה לברכה, וכן בלעם ידע גודל מעלתו שלכן זה היה הדבר הראשון שאמר לפני שאר הדברים].

פרק כ"ב פסוק י"ח

אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב

רש"י: למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים, אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו, שהרי צריך לשכור חילות רבות, ספק נוצח ספק אינו נוצח, ואני ודאי נוצח.

רבים שואלים מה ההבדל בין בלעם הרשע שנאמר עליו שהוא חומד ממון אחרים, לבין המעשה עם רבי יוסי בן קסמא המובא בפרקי אבות [פרק ו' משנה ט'] שאמר דברים דומים, וזה לשון המשנה באבות "אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומינו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות, אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, אין אני דר אלא במקום תורה, וכן כתוב בספר תהילים על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, ולא עוד אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד", ע"כ. יש לומר שישנם כמה הבדלים משמעותיים בין שני המקרים:

א. שבלעם אמר דבר עם קצבה, "מלוא ביתו", לכן מסתבר שהתכוין לדברים שאמר, וכמו שרש"י מביא אצלינו, "אמר, ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו", מה שאין כן אצל רבי יוסי שאמר "כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות", ללא קצבה, ונראה בעליל שהוא דרך גוזמה, ולא התכוין לכך.

ב. אצל בלעם אמר פעמיים את המשפט "אם יתן לי בלק מלא ביתו" וכוליה, גם כשדיבר עם שרי בלק, וגם כשסיפר לבלק עצמו, סימן שחמדת הממון היתה בראשו, ולכן חזר עליה פעמיים.

ג. ר' יוסי בן קסמא אמר "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות", כיון שהביא ראייה מהפסוק "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף", ולא בדה מליבו כמו בלעם, אלא ציטט פסוק.

ד. שניהם אמרו את המילה "אם", אם יתן לי בלק, אם אתה נותן לי, אך ה"אם" של בלעם אינו ה"אם" של רבי יוסי, אצל בלעם פירושו, ראוי לו ליתן לי כפרש"י, ואצל רבי יוסי פירושו, אפילו אם יתן לו כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, אין אני דר אלא במקום תורה.

פרק כ"ב פסוק כ"א

ויחבוש את אתונו

רש"י: מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו.

קשה מה הראייה מהעובדה שהזדרז וחבש בעצמו את החמור, שהסיבה היא בגלל השנאה שלו לבני ישראל, והיא מקלקלת את שורת הדין, אולי הסיבה לזריזות היא מכיון שרוצה לקבל את הממון הרב שהובטח לו והכסף מזרז אותו?

אלא צריך לומר שהוא יודע שיקבל את אותו סכום כסף, בין אם יעשה זאת בעצמו בין אם דבר זה יעשה על ידי עוזריו שיחבשו את החמור, ואדרבה יכול להיות ששני עוזריו ביחד יעשו זאת מהר ממנו, ובמיוחד אם מזרז אותם.

עוד י"ל שהרי למדנו בפרקי אבות [ה יט] "עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע", שרוחו גבוהה פירושו שהוא בעל גאוה, ואם כן לא היה זאת עושה בעצמו ומשפיל עצמו בשביל זריזות הממון, ואם בכל זאת עשה זאת בעצמו אז זה מוכיח על משהו עמוק יותר, מזה לומדים חז"ל

ססימן הוא לשנאתו העמוקה לעם ישראל, כי מידה זו של שנאה, היא מידה שבגללה אדם מאבד את שפיותו והרגליו.

פרק כ"ג פסוק ג'

וילך שפי

הגמרא בסנהדרין [קה.] מביאה את דברי רבי יוחנן שבלעם היה חיגר ברגלו אחת, ולמדו זאת ממילות הפסוק אצלינו "וילך שפי" [כמו דשף מדוכתיה, שהעצם יצאה ממקומה].

י"ל שלפי זה מובן דברי רש"י לעיל [פרק כ"ב, פסוק כ"ד] שסתם גדר של אבנים הוא [וקשה, מה בא רש"י לומר בזאת] אלא לומר שבגלל שהאתון דחפה את רגלו על גדר אבנים הפך לחיגר ברגלו, ואולי דבר זה לא היה קורה בגדר העשויה מעצים. [ועיין כאן בבעל הטורים שבגלל שהאתון דחפה אותו הפך לחיגר]. כן י"ל שבלעם הפך לסומא באחת מעיניו, לאחר שאמר "ומספר את רובע ישראל" [עיין רש"י בפרק כ"ד פסוק ג' ד"ה שתם העין... ורבותינו אמרו], ואין לומר שנסמית עינו לפני הרבה זמן, כי במעשה עם האתון נאמר [כ"ב ל"א] "ויגל ה' את עיני בלעם" לשון רבים, אם כן עיניו היו בריאות, ורק לאחר מכן נסמית עינו.

פרק כ"ד פסוק ה'

מה טובו אהליך יעקב

מצינו בגמרא סנהדרין [קה.] מה היה בליבו של בלעם לקלל את בני ישראל, [הבאנו לעיל] וכך נאמר שם:

אמר רבי יוחנן מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בליבו, ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות - "מה טובו אהליך יעקב", לא תשרה שכינה עליהם - "ומשכנותיך ישראל", לא תהא מלכותן נמשכת - "כנחלים נטיו", לא יהא להם זיתים וכרמים - "כגנות עלי נהר", לא יהא ריחן נודף - "כאהלים נטע ה'", לא יהיו להם מלכים בעלי קומה - "כארזים עלי מים", לא יהיה להם מלך בן מלך - "יזל מים מדליו", לא תהא מלכותן שולטת באומות - "וזרעו במים רבים", לא תהא עזה מלכותן - "וירם מאגג מלכו", לא תהא אימת מלכותן - "ותנשא מלכותו",

וממשיכה הגמרא שם "אמר רבי אבא בר כהנא כולם הברכות חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות, שנאמר "ויהפך ה' אלהיך את הקללה לברכה", קללה ולא קללות.

שאל בתורה תמימה מנין לו [לרבי אבא בר כהנא] שברכה זו של בתי כנסיות בדוקא נשארה ולא חזרה לקללה ושעליה נאמר "ויהפך ה' אלהיך את הקללה לברכה", ולא אחת מהברכות האחרות שחזרו כולן לקללה?

י"ל שהנה אם נעיין בכל הברכות האחרות של בלעם הם רק בזמן שישראל מולכים ונמצאים בכוחם ויושבים על אדמתם כמו מלכים בני מלכים וכן כולם, ולא שייכים לזמן הגלות, מה שאין כן בתי כנסיות ובתי מדרשות יש לנו דרשות בגמרא שהן נמצאים והיו אתנו בכל מצב ובכל הזמנים, ממילא מוכח שדווקא ברכה זו של בתי כנסיות לא חזרה לקללה, ושעליה אומר הפסוק בלשון יחיד שנהפך לברכה.

שכך הגמרא במגילה [כט.] דורשת את הפסוק ביחזקאל [יא] "ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם", אמר רבי יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל, וכן הגמרא מביאה שם את דברי רבא, דרש רבא מאי דכתיב [תהילים צ] "ה' מעון אתה היית לנו" אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, ועוד שם תניא רשב"י אומר בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהן וכולי.

מתוך הספר רשימות בפרשת השבוע לרב הופנר

הערות והארות על הכתוב כאן יתקבלו ברצון במייל שכתובתו

haseforim@gmail.com